

**UČITEL JOSEF PEŠEK –
PRVNÍ VEDOUCÍ REFERENT ŠKOLSKÉHO ODBORU
NA PODKARPATSKÉ RUSI (1919-1924)**

УДК 75.(084.5)(437.1)

František HÝBL,
Přerov, Česká Republika

***Анотація.** У статті висвітлено педагогічну діяльність Й. Пешека у справі організації освіти на Підкарпатській Русі (1919-1924).*

***Ключові слова:** шкільництво, Підкарпатська Русь, освіта, школа*

Školství v nejvýchodnější části Československé republiky – Podkarpatské Rusi na počátku dvacátých let XX. století bylo v neutěšeném stavu v důsledku soustavné maďarizace a také pohnutých válečných událostí v průběhu první světové války. Osobností, která dala impuls k odstranění tohoto neblahého stavu, byl Josef Pešek (1872-1924). Kdo byl tento pedagog, v Čechách jeden z nejzkušenějších uznávaných znalců nejnižšího školského stupně, jenž byl od září roku 1919 ustanoven jako zemský inspektor na Podkarpatské Rusi, aby zde vedl školský odbor civilní správy v Užhorodě a od základu změnil školský systém na území, považovaném za nejzaostalejší v Evropě?

Josef Pešek se narodil 4. března 1872 na Sázavě, kde také navštěvoval obecnou školu. Nižší střední školu a následně učitelský ústav absolvoval v Kutné Hoře, kde v roce 1891 úspěšně maturoval. S nemenším zdarem složil v Kutné Hoře v roce 1893 zkoušku způsobilosti pro školy národní a roku 1896 zkoušku pro měšťanské školy. Peškova píle a studijní úspěchy byly dovršeny nakonec zdařilými zkouškami ze hry na varhany a pak i z hospodářských nauk.

Souputník a žák pozdějšího univerzitního prof. PhDr. Otakara Kádnera (1870-1936), byl nejprve pomocným učitelem v Hněvkovicích (1891-1893). Posléze po složení odborné učitelské zkoušky se stal cvičným učitelem na státním učitelském ústavě v Soběslavi, kde konali své první vyučovací pokusy budoucí pedagogové, se stal uznávaným průkopníkem moderních vyučovacích metod. Své znalosti a dovednosti si prohloubil studiem na pražské univerzitě, kde pilně naslouchal přednáškám Tomáše Garrigue Masaryka (1850-1937), Fran-

Reprodukce portrétu Josefa Peška
z 22. 9. 1922.

tiška Drtiny (1861-1925), Františka Krejčího (1858-1934), Otakara Hostinského (1847-1910) a účastnil se aktivní práci v seminářích filozofické fakulty pražské univerzity, aby si ještě více rozšířil své vědomosti, které vyústily úspěšným absolvováním desíti kolokvijních zkoušek. Nové poznatky, získané na pražské univerzitě, využil při pořádání cyklu besed o etice pro učitele, ve kterých se opíral především o přednášky profesorů T. G. Masaryky a F. Krejčího. Od roku 1905 z popudu krajského inspektora Františka Weniga (1849-1922) zastával funkci okresního školního inspektora nejprve v Žamberku a Lanškrouně, od roku 1910 pak v Třeboni. V tomto období publikoval stěžejní studie v časopise *Komenský*, jako např. *O osnovách učebních* (1909), *Boje za právo ve světle*

učitelského povolání (1909), *Hlavní a nejdůležitější zásady vyučovatelské školy národní* (1910), *K realizaci reformních názorů ve vyučování jazykovém* (1910), *Tři stupně školy národní* (1914) aj. (1) V úřadu okresního inspektora prosazoval Josef Pešek soustavné vzdělávání učitelů a dokonce v anketě, uspořádané *Jednotou Komenského*, navrhl zřízení osmiměsítní školní fakulty, která by byla rovnoprávná s univerzitou. (2) Josef Pešek byl příznivcem zřizování pokračovacích hospodářských kurzů, důležitých k dalšímu rozšiřování vědomostí mládeže na české vesnici. Ke všem těmto aktivitám vyhotovil řadu osvětově-naučných programů. Na počátku první světové války byl kvůli horlivému vlastenectví a práci v Sokole dočasně zbavený úřadu inspektora a přeložen na příbramský učitelský ústav. V nově vzniklé Československé republice byl povolán do Prahy na ministerstvo školství a národní osvěty, kde mu byla svěřena organizace školství na Podkarpatské Rusi, která v té době byla sužována hladomorem, závažnými zdravotními problémy tamních obyvatel a nefungujícími státními institucemi. (3)

Josef Pešek (první zleva) s oficiálními představiteli vládních úřadů a učitelů v Užhorodě v r. 1921.

Na Prvním sjezdu československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti pod protektorátem presidenta Československé republiky v Praze ve dnech 1. – 3. července 1920 pronesl Josef Pešek zásadní projev na téma *Základy školské organizace v Podkarpatské Rusi*. (4)

Prvořadým úkolem Josefa Peška a týmu jeho spolupracovníků bylo opravit stávající školní budovy, zdevastované válečnými událostmi a postavit nové, prostorné a hygienicky vyhovující stavby. V počátcích výuku navštěvovalo pouze padesát procent školou povinných dětí, v odlehlých částech byla docházka pouze dvacetiprocentní. Za tímto účelem bylo zapotřebí nově postavit nejméně tisíc školních budov. (5) Neméně vážným problémem byl katastrofální nedostatek didaktických pomůcek a školních potřeb. Rovněž loajalita pedagogů všech stupňů k nově vzniklému státnímu uspořádání byla v důsledku přežívajícího maďarského smýšlení mizivá, neboť ze sta středoškolských učitelů slib věrnosti nové republice složil pouze jeden! (6)

Podle maďarských pramenů ve školním roce 1913/14 bylo na Podkarpatské Rusi 638 obecných a měšťanských škol, šest gymnázií a tři učitelské ústavy. Dále zde byly dvě obchodní školy, nižší hospodářská škola, teologický seminář, ústav hluchoněmých, 120 dětských opatroven a pomocná škola při ústavu pro opuštěné děti. (7)

Josef Pešek se skupinou návštěvníků školní výstavy na Podkarpatské Rusi, pravděpodobně v roce 1921.

Rozdílný byl i vyučovací jazyk, kterým se vyučovalo na školách Podkarpatské Rusi. Na obecných školách převládala především maďarština, pouze na 47 školách se vyučovalo rumunsky a jen ve 34 rusínským dialektem, tedy jazykem většiny obyvatel! V maďarském jazyce probíhala výuka na všech vyšších stupních škol. Proto není divu, že pouze 22 % obyvatelstva tohoto teritoria bylo gramotných.

Josef Pešek se velmi brzy naučil rusínštině, čímž si získal přízeň nejen učitelů, ale i místního obyvatelstva, což mu ulehčilo práci při zakládání sdružení rodičů, pedagogického sboru a přátel školy. První uspokojujivé výsledky školského odboru pak prezentoval na různých výstavách, aby tak negramotným rodičům ukázal přednosti vzdělávání jejich dětí. (8) Tak jako předtím v Čechách před první světovou válkou, tak i v nejvýchodnějším cípu Československé republiky si všímal Josef Pešek hospodářských specifíků jednotlivých částí a vytýčil si úkol do budoucna: připravit podmínky pro zřízení odborných a pokračovacích škol, ve kterých by se věnovala pozornost především tradičním místním řemeslům: košíkářství, řezbářství a tkalcovství. (9) Školský odbor, který od počátku řídil, rozdělil území Podkarpatské Rusi na čtrnáct obvodů s vedoucím, který zodpovídal za organizaci výuky daného regionu. (10) Byla to práce mnohdy nadlidská. Nedostatek školních budov,

hygienicky nevyhovující náhradní budovy, ve kterých se vyučovalo zpočátku bez učebnic a moderních didaktických pomůcek, které nahrazovaly dětské časopisy *Vinoček* a pak *Zora*. Již po dvou letech usilovné práce byl připraven do tisku nejen slabikář, zpěvník, čítanka pro nižší střední školy a posléze i čítanka pro školy obecné. Nemenším problémem byl i nedostatečný počet kvalifikovaných pedagogů. Učitelé z Čech, Moravy i Slezska pro neznalost rusínského jazyka nemohli zpočátku tuto profesi zastávat, obdobně bez úspěchu byl nábor u bývalých příslušníků českých legií a tak na jejich místo nastoupili emigranti z Ruska a Ukrajiny, mnohdy však bez potřebné kvalifikace, kterou si pak museli doplnit na základě absolvování speciálních učitelských kurzů. Osvědčila se i metoda stáží těchto vyučujících na školách v českých zemích, kde si prohloubili znalosti nejen českého jazyka, ale především si osvojili mnohdy moderní didaktické metody, používané ve vyspělém školském systému v zemi Učitele národů – Jana Amose Komenského, od kterého převzali jako doplněk výuky školní divadlo. Tak po jeho vzoru, jak to prováděl v nedalekém Blatném Potoku (Sárospatak) před více než 260 léty ve službách knížete Jiřího Rákócziho (11) i na Podkarpatské Rusi v zimním období 1919-1920 v různých obcích a městech proběhla divadelní představení *Svatý Mikuláš hostem na Podkarpatské Rusi*. (12)

V boji proti negramotnosti dospělých se konaly vždy v zimním období v církevních a především ve státních školách tříměsíční kurzy o deseti hodinách týdně, kdy látka byla stanovena na dvě hodiny denně o večerních hodinách, nebo pak v neděli. Vyučovalo se triviu (čtení, psaní a počítání) a dále pak základům vlastivědy Podkarpatské Rusi, hlavním pravidlům zdravotní a poučení o škodlivosti nadměrného pití alkoholu na lidské zdraví a mezilidské vztahy v rodině a ve společnosti. Pro chudé účastníky těchto kurzů byly knihy a učební pomůcky zdarma. I když statut těchto kurzů, jichž se mohlo zúčastnit maximálně 40 osob, byl schválen až v říjnu 1922, probíhaly již od konce roku 1920, kdy osmdesáti kurzů se zúčastnilo 2 762 většinou mládeže ve věku 18-20 roků. Starší lidé se styděli je navštěvovat. Kuriózní bylo oznámení těchto kurzů, když o nich přinesly zprávy děti ze školy a kněží pak v pravoslavné církvi. Zahájení těchto akcí se zúčastnili starostové měst a obcí, závěrečné zkoušky probíhaly za přítomnosti rodičů. Po počátečním vyhodnocení kurzů byla snaha, aby se staly povinnými nejen pro muže, ale i ženy a aby byly odděleni mladší frekventanti od

starých. Jejich obliba se stále stupňovala a tak v zimním období 1922/23 se v 273 kurzech učilo 8 788 posluchačů, včetně 872 žen. Bylo doporučeno uzákonit povinnou návštěvu těchto kurzů negramotným obyvatelům do věku 35 let. Pro věkově starší byla účast nepovinná. (13)

*Skupinová fotografie na výletě v Poloninách v roce 1920.
Josef Pešek – třetí osoba zprava.*

Neméně důležitou roli v boji proti negramotnosti na Podkarpatské Rusi sehrála osvěta, která dala počátek mnohým divadelním ochotnickým souborům, filmovým představením, přednáškám s diapozitivy a zrodu lidových čítáren, kterých jen v roce 1923 vzniklo 146. Významnou úlohu v tomto snažení sehrály i spolky a organizace, mezi kterými se zvláště osvědčil i Sokol v Užhorodě, jehož byl členem i Josef Pešek. (14)

Zvláštní pozornost byla v osvětové práci věnována ženám. Tak např. spolek *Ruský život – Ruskaja žizn* přes počáteční problémy v roce 1921 uskutečnil tříměsíční kurz šití prádla a oděvů. Příznivý vliv na vytváření vlastní inteligence Rusínů mělo jejich studium na vysokých školách v Čechách, na Moravě i na Slovensku. Jen na pražské Univerzitě Karlově v roce 1920 studovalo 30 studentů, kteří zde založili spolek *Obnova – Vozrožděnie*, který vedle vzájemné hmotné pomoci v nouzi se zaměřil také na různorodou kulturní činnost: členové jeho pěveckého sboru se o prázdninách zaměřili na sběr lidových písní

Podkarpatské Rusi i východního Slovenska, kde za finanční podpory školského odboru uspořádali řadu pěveckých koncertů, divadelních představení, mnohdy spojených s přednáškovou činností s tématy o nejnovějších metodách hospodaření, o právech a povinnostech občanů Československé republiky, jakožto i o základních otázkách osobní hygieny a podobně. (15)

Díky cílevědomé práci Josefa Peška a spolupracovníků se jeho školský odbor mohl pochlubit svou úspěšnou bilancí: podařilo se v rusínštině dosáhnout 80 % docházku dětí školou povinných, číst a psát se naučilo více než 20 000 dospělých a do lidových čítáren bylo dodáno ze západní části Československé republiky přes 15 000 knih. Potěšující byla i skutečnost, že se dařilo stavět nové moderní školní budovy, splňující i ty nejnáročnější zdravotnické požadavky té doby. (16)

O všech těchto dílčích úspěších v průběhu prvních pěti let se mohli seznámit návštěvníci velkolepé *Zemské školské výstavy Podkarpatské Rusi* ve dnech od 13. července do 9. srpna 1924 v 54 místnostech sedmi školních budov v Užhorodě. Vedle školské tematiky, o které jsem již referoval, byla zde prezentována osvětová práce Československého červeného kříže, skautů, Sokola a také vzdělávacího spolku *Prosvita*. (17) Pozornost u návštěvníků vzbudila i část, věnovaná včelařství a především pak z Prahy přenesená výstava *Umění a život Podkarpatské Rusi*. Sdělovací prostředky všech druhů se zájmem informovaly o této kolosální přehlídce úspěchů na poli školském a kulturním v uplynulých pěti letech. (18)

Ne všechno probíhalo podle předem již stanoveného plánu, což se projevilo především v zápase s alkoholismem, pověrami, náboženskými spory, neexistencí jednotného jazyka a etnickou nevyhraněností většinového rusínského jazyka. Protičeská nálada se v tomto pětiletém období někdy projevila v názoru na zakládání českých škol pro děti státních zaměstnanců, kdy zvláště promad'arská část obyvatel Podkarpatské Rusi v tom spatřovala čechizaci této části republiky. (19)

Pracovní přetížení Josefa Peška, spojené s protičeskými náladami i náročnou přípravou užhorodské školské výstavy způsobily jeho zhoršený zdravotní stav. Na počátku roku 1924 byl operován, po rekonvalescenci se opět vrátil do úřadu. Nemoc se zhoršovala, až nakonec ukončila 31. října téhož roku život tomuto šlechtnému a obětavému muži, jemuž právem byla prisouzena největší zásluha na rozvoji školství a kultury vůbec v Podkarpatské Rusi. (20)

Absolventi koločavské školy z let 1931-1938.

Účastníci vernisáže zleva: PhDr. František Hýbl, užhorodský ředitel archivu M. Delehan, akademik Mykola Mušinka a zástupci českého diplomatického sboru v Kijevě a ve Lvově

Dramatický výstup Stanislava M. Arževitina a M. Mušinky o prvním prezidentu Československé republiky Tomáši Garrigue Masarykovi

Budova muzejní Obecné školy v Koločavě

*Státní škola obecná s československým jazykem vyučovacím.
Autentický vývěsný štít koločavské Obecné školy.*

Pešek byl zastáncem zavedení ukrajinského jazyka na Podkarpatské Rusi a iniciátorem svolání tak zvané «ankety» patnácti českých jazykovědců ze dne 4. prosince 1919, kteří jednomyslně konstatovali, že jazyk podkarpatských Rusínů je «bezesporu maloruský dialekt, proto do škol a do praxe doporučili zavést “haličskou variantu ukrajinského jazyka”, ale s etymologickým pravopisem». Na základě tohoto doporučení Josef Pešek povolal na Podkarpatskou Rus haličské Rusíny ukrajinské orientace (Pankevyče, Birčáka, Alyskevyče aj.). U prof. dr. Ivana Pankevyče objednal Pešek Gramatiku rusínského jazyka. Za tento čin pak Pešek sklídil kritiku místních i českých rusofilů. Josef Pešek byl rovněž aktivně činný ve spolkových organizacích. Byl zakladatelem a předsedou tělovýchovné jednoty Sokolna Podkarpatské Rusi a zakladatelem i redaktorem trojjazyčného skautského časopisu *Plastun-Junák-Czerkész*.

Nečekaná smrt Josefa Peška se hluboce dotkla všeho kulturního obyvatelstva Podkarpatské Rusi. Rok po jeho smrti bylo jeho osobě věnováno celé osmé číslo VI. ročníku časopisu *Učitel*, který vyšel v Užhorodě 31. října 1925. Zde na stránkách 177-240 byla vysoce pozitivně hodnocena Peškova zdejší pětiletá školská a kulturní činnost.

Jeho záslužná práce na úseku vzdělání a kultury rusínského obyvatelstva byla připomenuta i Dionýsiem Mitrovičem v desátém čísle pátého ročníku *Učitelského hlasu* v listopadu roku 1934 na stranách 2-3 v článku *Památce Josefa Peška* u příležitosti desátého výročí Peškovy smrti.

S Peškovým jménem se pak můžeme setkat v nejrůznějších českých encyklopediích, slovnících i dějinách pedagogiky. Na území bývalé Podkarpatské Rusi se jeho jméno téměř vytratilo z ideologických i politických důvodů. Velmi mne potěšila poznámka pana rektora Ivana Nebesníka, když se zmínil o výroku hlavního organizátora kongresu, proneseného letos v Kanadě ke svým ukrajinským krajanům, kde doslova řekl, že z Čechů nejvíce pro Podkarpatskou Rus vykonal Josef Pešek.

Z těchto důvodů jsem si ke svému vystoupení zvolil osobnost Josefa Peška, jehož jméno se trvale zapsalo do historie školství a kultury Podkarpatské Rusi v první polovině dvacátých let XX. století.

PRAMENY A LITERATURA:

1. Životopisné údaje jsem čerpal z následujících pramenů:
Josef Pešina. Josef Pešek. Učitel, r. VI., č. 8., s. 178-192: Užhorod 31. 10. 1925.
Heslo: Pešek Josef od Jana Uhra v Pedagogické encyklopedii. – Praha: Novina, 1939. – S. 378.
Emanuel Strnad. Didaktika školy národní, Díl druhý. Státní pedagogické nakladatelství. – Praha, 1978. – S. 253 a 263.
2. *Jozef Mátej* a kolektiv: Dejiny českej a slovenskej pedagogiky. – Bratislava: SPN, 1976. – S. 266.
3. Srov. *Petr Skala*. Josef Pešek – vedoucí referent školského odboru na Podkarpatské Rusi. In: *Nám i budoucím* (muzejní, osvětová a vlastivědná činnost učitelů). Muzeum Komenského v Přerově. – Přerov, 2007. – S. 189-194.
4. *Josef Pešek*. Školství v Podkarpatské Rusi. – Užhorod, 1920. – S. 11.
5. První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti... – Praha, 1921. – S. 95-98.
6. Cit. *Josef Pešek*: Školství v Podkarpatské Rusi. – Užhorod, 1920. – S. 11.
7. Tamtéž, s. 17.
8. *Josef Patočka*. J. Pešek a jeho školská výstava v Užhorodě. Věstník pedagogický, II/9-10, 1924 a V. Boček: Josef Pešek na Podkarpatské Rusi. // Učitel, č. 8, 1924, s. 194.
9. Cit. příspěvek *J. Peška*: Školství na Podkarpatské Rusi. – Užhorod, 1920. – S. 20.
10. Tamtéž, s. 17.
11. Jan Amos Komenský (1592-1670) byl autorem školních divadelních her *Abrahamus patriarcha* (1639), *Diogenes cynicus* (1638) aj.
12. *Josef Pešek*. Kulturní poměry a osvětová práce v Podkarpatské Rusi. – Užhorod, 1920. – S. 15.
13. Citovaný příspěvek Petra Skaly, s. 192, který vycházel ze zpráv pro málo vzdělané, uložených v Národním archivu České republiky, fond MŠANO, karton 815.
14. Tamtéž, s. 192.

15. Tamtéž, s. 193.
16. Tamtéž.
17. Srov.: *Ivan Paňkevič*: Spolek «Prosvita» v Užhorodě. In: Podkarpatská Rus. – Bratislava, 1936. – S. 299-300.
18. Školská výstava Podkarpatské Rusi // Národní osvobození. – 16. 7. 1924. – S. 5.
Josef Korejs: Zemská výstava v Užhorodě // Národní osvobození. – 29. 7. 1924. – S. 5.
Ze školství a kulturního života v Podkarpatské Rusi // Věstník pedagogický. – 1924. – Č. 6. – S. 102.
19. *J. Svojše*. Česká škola na Podkarpatské Rusi // Podkarpatské hlasy. – 1925. – Č. 6. – S. 1.
20. *František Pátek*. Josef Pešek odešel // Národní osvobození – Výchova a škola. – 8. 11. 1924.

(Za poskytnuté obrazové materiály, včetně 8. čísla VI. ročníku UČITELE děkuji Mgr. M. Šustové z *Národního pedagogického muzea a knihovny v Praze*. Můj dík patří i manželům Magdě a Mikuláši Mušinkovým ze slovenského Prešova, při překladech některých výrazů z rusínštiny do českého jazyka.)

**TEACHER JOSEF PEŠEK –
THE FIRST HEAD OF THE SCHOOL DEPARTMENT
OF PODKARPATSKA RUS ADMINISTRATION
(1919-1924)**

František HÝBL,
Přerov, Czek Republik

Annotation. *The article throws light on the pedagogic activity of J. Pešek in the field of organization of education in Podkarpatska Rus (1919-1924).*

Key words: *schooling, Podkarpatska Rus, education, school*